

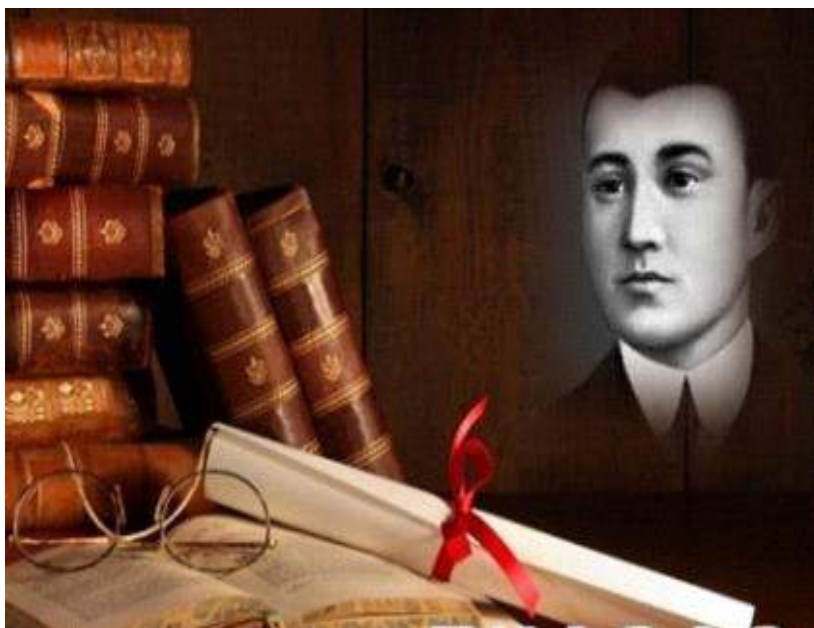

Облыстық № 2 әмбебап ғылыми кітапханасы
Әдістеме – библиография бөлімі

«Алаш деп ұрандаған ұлы ақын»

/ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров 125 жаста/

Библиографиялық көрсеткіш

Арқалық - 2018

Құрастырушыдан

Облыстық № 2 әмбебап ғылыми кітапханасының әдістеме-библиография бөлімі «Алаш деп ұрандаған ұлы ақын» атты библиографиялық көрсеткішті қазақ халқының XX ғасыр басындағы аса көрнекті ақын-жазушысы, ақыл-ойшысы, демократ ақыны Сұлтанмахмұт Торайғыровтың туғанына 125 жыл толуына арнады.

Ақын қазақ халқы тарихының, аса бір өрлеу кезеңінде – тарихи дамулар, күрес, көтерілістер, қиян-кескі соғыстар, революциялар дәуірінде жасады. Ол дәуірі туғызып, есейткен, өсірген ұлы ақын, зор талантты демократтық-революциялық бағыттағы ойшыл.

Ел басына күн туған алапат кезеңдерде Сұлтанмахмұт Торайғыровта қазақ зиялыларының қатарынан табылды. Ұлттық сананы оятуға жалын ата үн қосты. Жалындаған жас ғұмырын еліне, халқының болашағына арнап, қазақ халқының тұмашаланған қараңғылығына налып, білімді, сауатты, жан-жақты оқыған, жаңашыл қоғамның өмірін аңсап, армандап кеткен дара жазушы.

Аталған көрсеткішке кітапхана қорындағы материалдар енгізілді.

Библиографиялық көрсеткіш негізгі екі бөлімнен тұрады: бірінші бөлім «Алаштың ардақты ақыны» С. Торайғыровтың өмірі мен қаламгерлік қызметі, екінші бөлімі – шығармашылығы жайында.

Бірінші бөлімге ақынның өмірі мен қызметіне арналған материалдар мен ақын туралы айтылған ақын-жазушылардың лебіздері және ақынға арналған көркем туындылар қамтылды.

Екінші бөлімге баспа бетінен және жеке басылымдарда жарық көрген шығармалары, ақынның 2017 жылы «Бір ел – бір кітап» акциясына енген өлеңдері, әдеби-мемориалдық мұражайы жайында мәліметтер берілген.

Библиографиялық көрсеткішке ақын С. Торайғыровтың өз шығармалары, ол туралы жазылған әдебиеттер, мерзімді басылымдарда жарияланған мақалалар тізімі әліпбилік ретпен орналасқан. Басылым соңында көмекші құрал ретінде есімдердің алфавиттік көрсеткіштері, басылымдардың атаулары берілген.

Библиографиялық құрал әдебиетшілерге, ұстаздар мен студенттерге, кітапхана қызметкерлеріне, ақынның еңбектерімен тереңірек танысқысы келетін барша оқырман қауымға арналған.

Алаштың ардақты ақыны

Әдебиетіміздің аса дарынды өкілдерінің бірі, Алаштың дарынды ақыны, жалынды публицист, ағартушы, қуатты талант иесі, сыршыл да өршіл ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров қазіргі Солтүстік Қазақстан облысы, Уәлиханов ауданында 1920 жылы 21 мамырда дүниеге келген. Алғаш әкесінен ескіше хат танып, 13 жасынан Мұхан, Әбдірахман, Тортай деген молдалардан дәріс алды. Өлеңге үйір, шығыстық сюжеттер негізінде жырлар туындатқан Мұқан молда тәлімнің Торайғыровтың ақын ретінде қалыптасуына игі әсері болғанымен, баянауылдық Әбдірахман молданың қаталдығы, өлең шығарғаны үшін жас қаламгерді жазалауы оның дін молдалар жайлы теріс көзқарасының қалыптасуына негіз болған. Ақынның жазушылық қызметі де тарихи дүрбелең кезеңде басталады. Оның ойына түрткі, бойына шабыт бітірген Ресейде 1905-1907 жылдардағы және қазақ даласындағы патшаға қарсы 1916 жылғы қозғалыстар, 17-ші жылғы Ақпан төңкерісі сол тұстағы саяси жағдай ұлттық сананың оянуына себепкер болған. Ақынның бел шеше жазу ісімен айналысқан кездері де осы бір шытырман жылдар еді. Қым-қиғаш саяси күрес жылдарында өз ұлтын рухани азат болу бағытына үндеп, ұлтының жоғын жоқтап, болашақтың ақ жолына шақыруды өзінің азаматтық парызы санады.

1911 жылы жаңаша оқыған Нұралы ұстазының көмегімен қазақ, татар тілдеріндегі әдеби кітаптармен, газет-журналдармен танысады. 1912 жылы Троицкідегі Ахун Рахманқұли медресесіне түседі, бірақ мұнда бір жылдай оқыған ол өкпе ауруының зардабынан оқудан шығып қалады. Осы кезден ақындыққа ден қойып, 1912-1913 жылдар аралығында «Оқып жүрген жастарға», «Тәліптерге», («Шәкірттерге»), «Ендігі беталыс», «Оқудағы мақсат не?», «Анау-мынау», «Мағынасыз мешіт», «Жарлау», «Досыма хат», «Шығамын тірі болсам адам болып», «Түсімде», «Жазғы қайғы», «Қымыз», «Кешегі түс пен бүгінгі іс», т.б. өлеңдерін, «Зарландым» атты ұзақ очеркін жазды. Осы тұста «Қамар сұлу» романын жазуды бастады. 1913 жылдың күзінде Троицкіге қайтқан ақын «Айқап» журналына жауапты хатшы болып жұмысқа орналасып, «Өлең һәм айтушылар», «Ауырмай есімнен жаңылғаным», «Қазақ тіліндегі өлең кітаптары жайынан», «Қазақ ішінде оқу, оқыту жолы қалай?», т.б. әңгіме, мақалаларын осы журналда жариялайды. Журналда аз ғана уақыт қызмет еткен ақын 1914 жылы жазда туған елі Баянауылға оралады. 1916-1917 жылдардың қысында Томскіде орысша оқиды. Өмірден көп қағажу көріп қажыған ақын арманына жетіп көңілі көтеріледі. «Шәкірт ойы» өлеңінде «Қараңғы қазақ көгіне өрмелеп шығып күн болуды», «Мұздаған елдің жүрегін жылытуды» армандайды.

1917 жылғы ақпан айындағы төңкерістен кейін Семейде жаңа құрылған Алаш партиясы мен алашорда үкіметінің жұмыстарына қатынасып, «Алаш ұранын жариялады.

Қызыл империяның қызыл көздері С. Торайғыровтың елжандылыққа ерте үйретіп, бостандық сүйгіштікке баулитын ерекше әсерлі өлең-жырларынан, публицистикалық дастандарынан қорықты, қазақтың жас өрендерінің, зорлық-зомбылыққа төзбес, намысшыл, тәуелсіздікке ұмытылғыш өжет боп өсуіне көмектесер ұлы ақын мұрасының жанды, пәрменді ықпалынан қауіптенді.

Алаш туы астында
Күн сөнгенше сөнбейміз.

Енді ешкімнің алашты
Қорлығына бермейміз!

- деген асқақ намысты асыл жырлар құлағы барды құлшынтып,
ынталыны ышқынтады. («Алаш ұранынан»)

Ел үшін жан береміз,
Жау қайратын көреміз.

Сүйген жарым-теңдікті
Кімге тегін береміз?

Біз де ұлттың ұлымыз,
Жолында құрбан құлымыз.

(«Оян, алаш баласы» атты өлеңінен)

«Алаш ұраны» - Алашорданың гимні. «Алаш ұраны – «Алаш» партиясының, адамзат баласының көзі көріп, құлағы естімеген өзгерістерді өткеріп жатқан қазақтың ұраны еді. Сұлтанмахмұт – елін емірене, жұртын тебірене сүйген ұлтжанды азамат. «Алаш ұраны» - 1917 жылғы ақпан төңкерісінен кейін жазылған шығарма.

Ауруы асқынып кеткендіктен оқуды да, жұмысты да тастап, 1918 жылы сәуірде еліне біржола оралады. Онда Колчак үстемдігінен кейін қайта жанданған совдеп жұмысына араласып, ел шаруаларының дау-шарларын әділ шешуге қатынасты. Осы тұста саяси – философиялық әдебиетті (Г.Ц. Плеханов, Н.Г. Чернышевский, т.б) көп оқып, «Шал мен қызға», «А, дүние», «Жас жүрек», «Сарыарқаның жаңбыры», «Адасқан өмір», «Кедей», «Айтыс», т.б. өлеңдерін жазды. Көптеген әңгіме, очерктер, әдеби-сын мақалалар жазды, екі роман («Қамар сұлу», «Кім жазықты?»), төрт поэмасын «Таныстыру» (1917-1918), «Адасқан өмір» (1918), «Кедей» (1919), «Айтыс» жариялады. «Қамар сұлуда» әйел теңсіздігі мәселесін көтере отырып, дәуір шындығын әлеуметтік тұрғыда талдаса, «Кім жазықты?» романында ауыл өмірінің шындығын жан-жақты суреттей келе, қазақ халқының шаруашылық тұрғыдан дамымағанын, талапсыздық пен шаруаға қырсыздықты, жалқаулықты, алауыздықты сынайды.

С. Торайғыров поэма жанрын жаңа арнада дамытты. Ол сюжетсіз поэмаларында өмірдегі сан түрлі мәселелерді кеңінен қамтып, өршіл ой-түйіндерін бүкпестен, өткір де ашық насихаттауға тырысты. Алғашқы

поэмасы «Таныстыруда» Алашорда қозғалысы өкілдерін елге таныту мақсатын көздеді. Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатовтарды таныстырып, алаштықтардың қазақ халқының тәуелсіздігі жолындағы еңбектерін саралайды. Алаш өкілдерімен қоса, қазақтың көрнекті тұлғалары Абай мен Шәкерімді ерекше атап көрсетеді. «Кедей» поэмасының бас кейіпкері де өз ортасынан әділдік таппайды, қоғам мен адам арасындағы қайшылықты бітіспес күреске ұластырады. «Айтыс» поэмасы толық аяқталмаған, онда С. Торайғыров қала ақыны мен дала ақынын айтыстырып, екі ортаның қайшылықты жақтары мен адамға пайдалы тұстарын қатар алып суреттейді.

Ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров шығармалары – 20 ғасырдың басындағы қазақ қоғамы шындығын, ондағы жаңашыл ой-пікірдің дамуын танытатын үлкен белес. Оның ізденістері «шындықтың ауылын іздеумен» байланысты, оның реализмі бұлтасыз, жалтақсыз айтылған шындыққа, әлеуметтік тіршіліктің шынайы суреттеріне негізделген.

Сұлтанмахмұт Торайғыров 1920 жылы 21 мамырда дүниеден өтті. Ақын бар жоғы 27 жыл ғана өмір сүрді...

Өмірі қысқа болғанымен, жырларының ғұмыры ұзаққа созылды.

«Қараңғы қазақ көгіне

Өрмелеп шығып күн болам!

Қараңғылықтың кегіне

Күн болмағанда кім болам! – деп жырлап өткен ақын өзі өмір сүрген заманның көгіне күн болып өрмелеп шығып өтті деуге толық себеп бар. Оған өмірлік сапары аз уақытта шектелсе де, артына қалдырған мұрасы дәлел деп айта аламыз. Сол күннің шуағы қазақ әдебиетінің көгінде мәңгілік, ұрпақтан ұрпаққа нұрын шаша беретініне сенімдіміз.

Ақын туралы лебіздер:

Сұлтанмахмұт аз жасап, аз қызық көрді. Өз бойындағы барды сарқып беруге үлгергенмен үлкен өмірдің қызығы мен қуанышына ортақтасуға үлгере алмады. Бірақ, оның асыл бейнесі халық махаббатының бесігіне бөленді. Ол – туған жұртымыздың сүйінерге жарайтын сүйер ұлы.

**Әбіш Кекілбаев,
Мемлекет және қоғам қайраткері, Қазақстанның
Халық жазушысы.**

Сұлтанмахмұт Торайғырұлы – алдымен мінез. Мінез болғанда да айға шағылысқан алдаспандай жарқылдайды-ау, шамасы. Өміріне үңіліңіз – мінез. Өлеңіне үңіліңіз – мінез. Шатырлаған мінез. Туа бітті мінез бе, әлде жүре келе пайда болған мінез бе, бұл?

**Құлбек Ергөбек,
филология ғылымдарының кандидаты, А. Иасауи атындағы
қазақ-түрік халықаралық университетінің доценті.**

Сұлтанмахмұт – казак әдебиетінің Абайдан кейінгі ең биік асқары. Ол қазақ өмірінің шындығын жырлаған нағыз ұлттық – ақынымыз еді. Өзімен тұстас ақынның ешқайсысы да дәл Сұлтанмахмұттай поэзиясын жалпыхалықтық дәрежеге көтере алған жоқ.

Сұлтанмахмұт - өз заманының рухын мейлінше кең көрсете білген классик ақын.

**Рахманқұл Бердібай,
академик-ғалым**

Сұлтанмахмұт жас ақындардың ішіндегі бір күшті ақыны еді. Өнер, білім сәулесін аңсап, құлаш ұрып, кедейлік, жоқшылық зарын шегіп, жауыз тұрмыспен жанталасып, алысып, жеңе алмай мерт болды. Тірі жүрсе, өзі айтқандай, қараңғы қазақ көгіне өрмелеп шығып күн болғандай от-жалындай зулаған болат, қайрат, құрыш-жігердің, кекті жүректің ақыны еді.

**Жүсіпбек Аймауытов,
жазушы, қазақ әдебиетін
қалыптастырушылардың бірі,
тұңғыш сұлтанмахмұттанушы**

ЖЫРДАРИЯНЫҢ ҰЛЫ ЖЫЛҒАСЫ

ҚАЗАҚ өлеңінің тарихы қызық та ұзақ, әрі терең. Оны ойлағанда көз алдына қазақ даласындай кең жайылып жатқан өлең-жыр дариясы елестейді. Суы мол, нәрлі бұлақтан бастау алған оған үлкенді-кішілі өзендер қосылып, арнасын тереңдетіп үзбей ағып жатуды жазған. Халық жанының тереңінен нәр алған асау тау өзендерінің толқыны ең дарияға өлмес өмірдің күшін дарытып, буырқанта, бұрсанта көрсетеді. Толқын толастамайды, ағын азаймайды, өйткені тарих сыры өлең-жыр құмар халықтың сезімімен, қиялымен, ойымен араласып жаңа бұлақтардың көзін ашады, сол арқылы дария суын молайтады. Осы жыр-дарияны толтырған қазақтың халық поэзиясы мен аты белгілі ақын-жыраулары бүгін әлемге аян. Бұқар жырау, Дулат, Махамбет, Шортанбай, Абай - барлығы да өз алдына бір-бір жыр-дария. Үлкен дарияны құрап жатқан асау, арналы, сулы, нулы өзендер. Осылардан кейінгі кезектегі қазақ жырының тарихымен тығыз байланысты есімнің бірі - Сұлтанмахмұт Торайғыров.

Сұлтанмахмұт өмірі, жасаған дәуірі мен шығармашылығы жайындағы мәліметтер көп адамға таныс. Бәрін де білетін сияқтымыз. Дегенмен жалпы жұртқа беймәлім «ақын құпиясы» да аз емес. Оның өмір сүрген ортасының күрделілігі мен қайшылықты сипаттары тудырған біраз туындылары да жабық күйінде қалып келді. Бүгін, көне мұраларымызды тугендеп, қайта қарап жатқан заманда Сұлтанмахмұтты да қайта оқу қажеттігі де осымен байланысты.

Сұлтанмахмұт өмір сүрген кезең - ХХ ғасырдың бас кезі - Ресей топырағындағы ең бір дүр сілкіністің, азаттық үшін арпалыстың кезеңі болды. Бірімен бірі қабаттасқан үш бірдей төңкеріс патшашылдық биліктің тас талқанын шығарды. Отаршылдық езгінің әлсіреуі ұлттардың оянуын тездетті. Қазақ жеріндегі отаршылдыққа, әлеуметтік езгіге қарсы күрес те осындай жағдайда өрістеді. Патшаның отаршылдық саясаты еңсесін көтертпей, екінші жағынан феодалдық-патриархалдық мешеулік, қараңғылық шырмаған халықтың азаттыққа, рухани жанаруға ұмтылуы қаншалықты қажеттіліктен туса, соншалықты сол кездегі тарихи жағдайдың сәттілігінен қолдау тапты. Оларды көшелі көсемдер - Ахмет Байтұрсынов, Әлихан Бөкейханов, Міржақып Дулатовтар басқарды. Олар елдің дербес, тәуелсіз жолмен дамуына, мәдениет пен прогреске ұмтылуына жол салды. Сұлтанмахмұт осы идеяны жақтаушы болды. Ол туған халқын феодалдық кертартпа салт-сананың, қараңғылықтың езіп-жаншып отырғанын ашып көрсетер өткір, сыншыл өлеңдер жаза отырып, оларды ілгері ұмтылуға, өз тағдырын өзі жасауға қатысуға шақырды. Ұлттың азаттық жолындағы күресіне үн қосты. Ізашарлар соңынан еріп, қазақ халқына атар таң, келер жарық сәуле, нұрды солардың есімдерімен байланыстырды. «Таныстыру»

(1918) поэмасында «Дулатов, Байтұрсынов, Бөкейханов... бірі - Күн, бірі - Шолпан, бірі - Айым» деуінің негізгі сыры осында болатын.

Әр ақынның тағдыры әр түрлі жағдайда қалыптасады. Тұқымы топыраққа түсіп, оңай өнім беретін де, талмай ізденіп, қиыншылықпен алыса жүріп шындық жолын табатын да ақындар болады. Сөйте жүріп олар өз тағдырын өзі жасайды. Сұлтанмахмұт осы соңғы жолмен жүрген ақын. Ол өз өмірін өзі, өз өлеңімен жасады. Ақынның шығармашылық жолын қадағалай қарап, өлеңдерінің жазылу ізімен жүрсеңіз, бұған көзіңіз әбден жетеді. Сұлтанмахмұт көрген өмір азабы, жоқшылық, жас таланттың соған қарамай ізденіп шарқ ұру іздері – бәрі оның шығармаларында сайрап жатыр. Бұл жағынан оны өмірі мен тағдыры өлеңінде өрілген ақын деп айтуға әбден болады.

Сұлтанмахмұттың бірсыпыра шәкірттік өлеңдері (1907-1911) сақталған. Ондағы түр мен көркемдік ізденістерінде жетіспеушілік бола тұрса да, олар жас ақынның қоғамдық құбылыстардың мән-мағынасын, сырын түсінуге ұмтылысымен, өлең тілімен сурет жасауға деген алғашқы талабымен ерекшеленеді. Ол қоғамдағы әділетсіздік туралы, әйел тағдырына немқұрайды қарайтын мінез жайында, дін мен діни оқудың схоластикалық сипаты жөнінде айтады. Оларға өз ұғымындағы әділеттілік, адамдық, ар-иман туралы түсініктерді қарсы қояды. Суреткерлікке ұмтылыс оның бай қызы мен бай ұлының, байлық пен кедейліктің бейнесін танытуға арнаған жырларынан байқалады. Алайда олар үлкен ұғымдағы саяси көзқарасты, ақындық бағым-бағдарды анықтай алмайтын еді. Бұндай ақындық таным мен байсалды көзқарас Сұлтанмахмұттың 1912 жылдан басталатын шығармашылығының жаңа кезеңінде ғана бой көрсетеді. Соған қарамастан жас ақынның алғашқы талабы оны ескі ұғым мен діни білімнің шеңберіне сия қоймайтындығының белгісі сияқты.

1912-1913 жылдары Сұлтанмахмұт Троицк қаласына келіп, онда әуелі медреседе оқып, кейін «Айқап» журналының редакциясында қызмет істейді. Осы кезден басталатын шығармашылық жолында оның ағартушылық көзқарасы анық танылады. Ол Абай мен Ыбырайдың осы саладағы ойларын дамыта отырып, өнер мен білім жолына үгіттейді, оқудың пайдасын әңгімелеп, мәдениетті елдердің тіршілігін үлгі етеді. Үмітті жастарға артып, олардың ел, қоғам алдындағы міндетін түсіндіреді. Ақынның «Оқып жүрген жастарға», «Талиптарға», «Оқуда мақсат не?», «Анау-мынау» сияқты өлеңдері, негізінен, осы тақырыпқа арналған. Оларда ақын жастар алдына оқып білім алып, елге қызмет ету идеясын, осы салада бірігіп, күш қосу қажеттігін ұсынады. Сонымен бірге Сұлтанмахмұт ел ішіндегі өнерге, оқуға деген ескі көзқарасты, елдің қараңғылығы мен надандығын сынайды. Ақын өлең түрі жағынан бірқатар жаңа ізденістерін байқатқанмен, бұл жырлар, негізінен, үгіттік өлеңдердің дәрежесінен асып кете қойған жоқ.

Оқу жолындағы үзіліс, «Айқаптан» қызметтен кету, одан кейінгі Баянауылға барып, «Шоң серіктігін» ұйымдастыру талабының іске аспауы Сұлтанмахмұттың шығармашылық жолына өзгеше бір сипат алып келді.

Өмірден қағажу көріп, ойындағысы бола қоймаған қайсар талант жырларында бүлікшілік мінез көріне бастайды. Оны да заман дарытқан еді. Ақын өлеңдерінің лирикалық кейіпкері бойынан, өзі айтқандай, «Қараңғылықтың кегіне» ызалана алға ұмтылған, ізденімпаз, білім-өнер аңсаған жаңа ұрпақтың өкілін танимыз. Өмір бойы халқы көрген азап пен надандық, қазақи қыңыр мінездер ашындырған оның «Шындықтың аулын іздеуге» бел шешіп кірісуі де осы кез. Осы жолда ол алдымен, орыстың тілі мен ғылымын үйренуді мақсат тұтады...

С. Қирабаев
Егемен Қазақстан,
№87-88, 17 сәуір, 1993 ж. (үзінді)

АҚЫНДАРДЫҢ СҰЛТАНЫ

(Ұлы ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров туралы мөлтек сыр)

Кейде «Есіл - қайран ерім-ай, еліне берерін түгел бере алмай кетті-ау», - деп өкінетіміз бар. Иә, өкінішсіз өлім жоқ. Әйтсе де! Аз жасаса да, өртеніп өтетін, асыра асыл сыйлап үлгеретін арманына жететін алыптар болады! Олар, әрине саусақпен санарлықтай өте аз. Сол аз ғана әзіздердің біреуі қыршын классик, ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров! Әдебиет тауларын нөмірлеуге мен де қарсымын. Сонда да пайғамбар ақын Абайдан кейінгі талассыз даусыз заңғар тұлға - Сұлтанмахмұт ақын!

Жиырма жеті жасының өзінде жүздегі абыздың ақылмен сөзін айтып кеткен, туған халқының туын биік еткен, кемеңгер перзенттерінің бірі де ақындардың сұлтанындай осы Сұлтанмахмұт!

Ұлы ақынның өлең-жырларын мен тілім шыға жаттап өстім. Өйткені, менің нағашыларым да, өз әкем де қадымша оқыған азаматтар еді. Нағашым Әбдірахман мен әкем Айтмағамбет - Уфадағы медресе Ғалияны бітірген кісілер. Ал анам Зейнеп тумысында ақын боп жаратылған уақыттан болар - балаларына Бұқар жырау, Көтеш, Абай, Сұлтанмахмұт, Сәбит Дөнентаев, Иса, Естай... өлеңдерін жастай жаттатты.

Тірлігінде де, дүниеден баз кешкеннен кейін де сорлап бағатын пенделер болады. Сұлтанмахмұт тағдырын ойлағанда да мен сол сормандайларды еріксіз еске аламын. Ұлы ақынның өзі де әлі күнге дейін мерей сыбағасын толық ала алмай келе жатқаны соның айғағы!

Көзі тірісінің өзінде де көзтүрткіге ұшырағаны бар деп есітеміз. Ол аздай көз жұмған соң да шет қақпайды, сын сойылын көп көрді: сан-саққа жүгіртілді, «буржуазияшыл, ұлтшыл» да атанды. Мұрасы қайшымен туратылды. Толық-түгел күйінде, академиялық басылым болып әлі бір рет те жарық көрмей келеді.

Осындай салдар-себептердің қырсығынан Сұлтанмахмұт мұрасының зерттелуі де көңілдегідей мардымды емес. Профессор Бейсембай

Кенжебаевтың монографиясы күні кешеге дейін жалғыз-дара жұбаныш боп келді. Ол кісінің де өз көкейінде түйген биік бағымдауын айтуына мүмкіндік бермедік, ауыздан қақтық.

Халық жазушысы Дихан Әбілевтің трилогиясы да Сұлтанмахмұттануға қосылған үлкен үлес. Алайда автор қызыл империяның қыспағында қиын да күрделі бейненің күшін сырларына тереңдей бойлап тебіренуіне қолбайлау болған көптеген қитұрқыдан құтыла алмағаны тағы да аян.

Қыршын классик қысқа ғұмыр кешкенімен, қазақ қаламгерлерінің келер буындарына ұстаз, мәңгілік ұстаз боп қалады.

«Елімнің мен шын ұлы екеніме

Тағдырдың өзі берер куәлікті».

Өзі кәміл сеніп кеткен кемеңгер ұстаздығы парасатты да, құдіретті де. Мәселен, «Адасқан өмір» мен «Дала ақыны мен қала ақынының айтысы» атты публицистикалық-философиялық поэмалардан ғибрат алмаған ақындарымыз кемде-кем: бұл қатарда өзгені былай қойғанда, өзі де кейін классик ақын атанғай Илияс Жансүгіров те, алып ақын Қасым Аманжолов та бар. Оны айтасыз, Мағжан Жұмабаевтың поэмаларындағы шалқулар, ұлттық аруақтылық тәркінін де анықтау қиын ба?! Ұлттық рухты тудай биікке көтеруде Торайғыров үлгісі айрықша. «Бір адамға» сияқты баллада бастауы, алғашқы гимн үрдісі, өлеңмен жазылған романның пионерлігі - осының әрқайсысы бір-бір сала болса, тарихта өшпей қалуға берілген мандаттай.

Сұлтанмахмұт поэзиясы - ақындық шеберліктің, ұлтжандылықтың, азаматтықтың мектебі. Шынайы ақындарымыздың бәрі де мың бейнелі классиктердің ізбасарлары екені де даусыз. Қайталама басылымы қарымсыз әрі тым сирек, насихатталуы да мардымсыз, зерттелуі ауыз жарытпастай аз болса да Сұлтанмахмұт мұрасына деген халық құштарлығы қашанда биік! Өз басым рухани да, әдеби ұстазымның екі томдығын Абай кітабымен қатар жастығымның астында сақтап, әлсін-әлсін парақтаймын. Оқыған сайын өзім де, өзгелер де аңдамаған ақындық өрнектер мен ой кестелеріндегі өзгешеліктерін, яғни жаңалықтарын ашамын! Ғибрат алуға талаптанамын. Жастай жабысқан дерт – сырқаттық, жоқшылық пен тапшылықтың қасіретінен діңкелеп жүрсе де, мойымай қыруар білім теріп, өнер ізденіп, өлең шыңдап, өзіне дейінгілер көтерілген өр асқарларға құлаш ұрып, қыз бұрымындай қысқа ғұмырында тыңнан сөз асылдарын жасап үлгеру - ерлік емес пе?!

Жиырма жеті жасымызда ел құлағына сіңер екі сөзге ие бола алмағанымызды еске алсақ, Сұлтанмахмұт сияқты заңғарлардың өлшеусіз еңбегіне ой көзін еріксіз саласын - ғибрат табасың! Сол жиырма жеті жасында бос белбеу бозым, тізгін тұта алмас болбыр (әрине, бұл сөзді мен әдебиет саласына қатысты айтып отырмын) болғаннан саусың ба деп, өзінді-өзің ойша сілкілейсің...

Тағыда бір өкінішім бар: осы күнге дейін Абайдан бастап әр алуан ақын-жазушыларымыз жайында әр тұста зерттеулер жазсам да, ұлы ақын

Сұлтанмахмұт шығармашылығы жөнінде екі-үш өлең арнағаным болмаса, шәкірттік түйіндерімнен, үйренісімнен хабардар етер лебіз білдірмеппін.

Күні кеше ғана ортамызға оралған Алатаудай асқар ақын Мағжан өнегесі хақында машинкаға басылғанда алпыс беттей эссе жариялап, 1992 жылы жарық көрген «Толқыннан толқын туады» кітабыма қоссам да, ақындардың сұлтаны Сұлтанмахмұтке келгенде кешеуілдегенімді өзіме тіптен кешірместеймін... Содан былтыр және биыл «Қыршын классик» деп аталатын эссе-зерттеуімді тәмамдадым. Көлемі екі баспа табақтан астам. Бұл ақын жайындағы ақындық ой толғаныс.

Облыстар аралық «Алматы ақшамы» газетіне ұсындым...

Сұлтанмахмұттану ғылымын өрістету келешектің уәзипасы... Бұған көп болып, ұлы ақынның өнегелі, өміршең шығармашылығын барлық қырынан, сала-сала тұрғыдан жаңаша зерттеп, халыққа таныту, оның ұлттық ұлағатын жастар бойына дарыту парызымыз! Сұлтанмахмұт Торайғыров ақындығын ең алдымен мектепте оқытуды жақсартудан бастап жаңартуды, классик мұрасына деген ынта-құштарлықты оятуды ізденімпаздықпен жолға қоюға керек. Осы күнге дейін «жоғары идеяшыл» әдебиетшілеріміз тақырыптар төңірегінде ғана тамсанудан әрі аса алмай келді. «Кедей» дастаны керемет!» - деумен шектеліп жүрді. Әр қаламгердің алдындағыларға да, замандастарына да ұқсамас айырым-алабөтен суреткерлік құдіреті ерекшеліктерін ажырата көрсетуге келгенде көптеген зерттеушілердің зеректігі де, зергерлігі де жете бермейді. Зерттеушілердің жаңа ұрпағы да әдебиет сахнасына көтерілер, таланты да, білігі де биік болар көне замандардан басталатын әдебиетіміздің қадыр-қасиетін өз халқымызға да, алыс-жақын көршілерге де, өзгелерге де өнерлілікпен, ғалымдықпен таныта түсер деп сенеміз.

Ақындардың сұлтанын тудырған халқымыздың өзіндік өнер қасиетін үздіксіз зерттеп. Тани берейік.

М. Әлімбаев

**Сарыарқа самалы,
№80,10 шілде, 1993 ж.**

ҚАЙТАЛАП ОҚИТЫН ДАСТАН

Ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров шығармаларының құндылығы соншалық, оны қаншалықты қайталап оқып, қаншалықты көп тыңдасаң да жалықтырмайды. Оқыған, тыңдаған сайын жаңа бір қырлары жарқырай көрініп, жаңа бір дүниені ашқандай болады да тұрады.

Ақынның «Адасқан өмір» дастанындағы лирикалық геройды алып қарайық. Оның пайымдауынша жарық дүниеде себепсіз жарала салған, жоқтан бар болған ештеме жоқ. Жалғанда қанша жан бар? Адам дейсің бе, маймыл дейсің бе? Әлде мал дейсің бе? Не ағаш, не шөп туралы әңгіме қозғап, сұрақ қойсаң да мейлің. Бәрі де белгілі бір

себептің жемісі екені дау туғызбайды. Соншалық жан иелерінің ішінде адамның алатын орны бөлек. Табиғатта оның ми күші жетпеген құпия сырлар жылдан-жылға азайып барады. Дүниедегі бар нәрсені түрлі-түрлі түстерге енгізіп, себепті қолдан жасауға да адамның күші жетеді. Ол күш лирикалық герой толғанысынан айқын көрінеді:

Себепті жарата алар адам қолдан,
(Жері сол хайуандардан артық болған).

Себепті жарата алу арқасында,
Адамзат еңбегімен егін орған.
Ормаса өнер, ғылым қайдан шықты,
Бұл күнгі тіршілікке болған қорған.

Себебін білгендіктен буды көлік,
Қылып адам отыр ғой пайда көріп.
Аспанда құстай ұшып, суда жүзіп,
Өмірі бұрынғыдан тапты көрік.

Бұдан әрі лирикалық герой әділдік пен адалдық та, залымдық пен арамдық та белгілі бір себептердің жемісі екендігін оқушының көзін жеткізе дәлелдеп береді. Олай болса адамзатты әділдікке үйретіп, жамандықтан бездіру әбден мүмкін деп сендіреді. Осылай бір түйін тастайды да оқушы, тыңдаушыларына арнап:

Келіндер сол себепті жаратуға,
Жаратып ап, өмірге таратуға.

Адам ұлы дүниеге жіберілген
Себепті бағындырып қаратуға, - деп қуатты жар салады.

Ғылым адам еңбегін жеңілдетіп, тұрмысын жақсартатын, экономиканың дамуын тездететін қуатты да игілікті күш екені белгілі. Адамзаттың озық ойлы ағартушылары оны солай бағалаған. Қазақ ағартушылары да солай түсінген. Ал Сұлтанмахмұт ғылымның пайдасымен қатар адамды апатқа ұрындыратын зияны да бар екенін көре білді. Және ол ойын батыл да ашық айтудан тайсалған жоқ. «Адасқан өмір» дастанынан бір мысал келтірейік:

Бірақ бүгін ғылымның тапқандары,
Пайдасын көрсеткен жоқ кедейге әлі.

Азусыз қасқырларға азу болып,
Қой халін ауырлатты онан әрі.
Бұрын көл болса, енді теңіз болды,

Өнердің арқасында адам қаны,
Бұл қалыпты ғылымды пайдалы деп,
Алғыс айтып тұрған жоқ жанның бәрі.

Азусыз қасқырлар тұс-тұстан анталап жүрген заманда олар ғылым табыстарынан өздеріне жаңа азу жасамайды деп кім кепілдік бере алады? Ғылым табыстары адам игілігі үтпін жасалса ғана жақсы екен де, егер жауыздық қолына түсіп, жаппай қырып-жоятын қаруға айналса апат екен. Қазақ елі оны 1919 жылы Сұлтанмахмұттың аузынан естісе, 1945 жылғы тамызда Американың екі атом бомбасы жапонның екі қаласын жермен-

жексен еткенін радио, газет арқылы біліп жағаларын ұстады. Арада 4-5 жыл өтер-өтпесте ауада жасалған сынау жарылыстарын Семей елі көздерімен көріп, жандары түршікті.

Ақынның «Адасқан өмір» дастанын көпке дейін өзіміз дұрыс түсіне алмай, оқырмандарға түсіндіре алмай келдік. Оны қазақ топырағында, қазақ ақынының қаламынан туған көп жақсы шығармалардың бірі ғана емес, жалпы адамзаттық проблемаларды көтерген философиялық үлкен туынды деп бағалауға батылдығымыз жетпеді. Шығарманың поэтикалық күшіне қайран қалып, философиялық пайымдауларына сұқтана тұрып, жол араларына қадала сығалап, кейбір пікірлеріне үрке қарадық. Әсіресе:

Менде де өз шамамша бар ғой зейін,

Кімде зейін кем болса, соны жейін.

Дүние жеу, жегізу майданы екен,

Жеңе алсам жейміндемей мен не дейін.

Әділдік болады деп тоса берсем,

Өзімді жеп қоятын оған дейін.

Байып алып біреуді мен де жекпей,

Неге өгіз боп оларға жегілейін, -

деген жолдары әкімшіл-әміршіл жүйе жолбасшыларына жат көрінді.

Озбырлық, алдау-арбау, кісі еңбегін қанаушылық дәуірлеп, адам құқығы аяққа тапталып, әділетсіз қоғамда өзімшіл пысықтар сондай ойда болған.

Ақын сол шындықты ашына жазып, адасқан заманның адасқан өмірін бейнелеп берді. Зейінді озбыр зейіні кем момынды өгіз қылып жегіп алуын айыптады. Оны тұспалдап айтылған ақын сатирасы деп түсінбей, тура мағынасында түсініп, адасып жүрген өзіміз. Сұлтанмахмұттың лирикалық геройы, түптеп келгенде, ақынның өзі қандай өмірді, қандай қоғамды аңсады? Оны қара сөзбен өңін қашыра қайталағаннан гөрі дастанның өзінен бір мысал келтіруге тура келеді

Бар адам жерден тамақ алмақ үшін,

Жиылып бірге күшін салмақ үшін,

Бірі еңбек қып, бірі оны жатып жемей,

Теп-тегіс бұл жұмысқа бармақ үшін.

Кәрі демей, жас демей, күшсіз демей,

Олжадан бірдей пайда алмақ үшін.

Әкіммін, әулиемін, әскермін деп,

Бір-бірін жейтін сылтау қалмақ үшін.

Әділдік, ұлт деген сөз, дін деген сөз.

Залымның жем болмауға қармағы үшін,

Істелер мұнан былай менің ісім:

Жұмсалсын сол ниетке барлық күшім!

Мен ғашықпын көруге әділдікті,

Тегіс қылып көркейген өмір түсін.

Бұл қазақ ақыны Сұлтанмахмұт ғана емес, жалпы адамзат ұлы гуманистерінің арманы болғанын кім бекер дей алады? Адамзат қоғамының,

елдер мен халықтардың тарихы олардың бастарынан кешірген үлкенді-кішілі оқиғалардың жай тізбегі емес, әділдік пен озбырлықтың, адалдық пен арамдықтың күрес тарихы. Озық ойлы, ақ ниетті адамдар жоғарыда Сұлтанмахмұт суреттегендей қоғамды аңсаған. Замандастарын сондай қоғам құруға жан сала шақырған. Бұл жолдың сайрап жатқан даңғыл жол болмағаны, ол жолға түскендердің көп қарсылықтарға кездесіп, көп адасқаны белгілі. Кезінде көп адамға дұрыс көрінген қоғамдық құрылыс, оның заңдары уақыт талабына жауап бере алмай мансұқ етілген де, басқа бір қоғамдық құрылыс, басқа бір заңдармен ауыстырылған. Өз заманын талмай таразылаған ғұламалар, саясаткерлер, қоғам қайраткерлері жаңа идеялар ұсынған. Олардың ой-пікірлері миллиондардың санасын билеп, әркімнің өз ойы, өз пікірі болып материалдық күшке айналған. Халықтың жаппай толқу, көтерілістері билеушілердің біреулерін лақтырып, олардың орындарына басқаларын отырғызған. Бір ғажабы, «бұл күнде адасудан көз ашпадым» деп Сұлтанмахмұт айтқандай, адамзат қоғамы қаншама көп ізденсе, соншама көп адасуды бастан кешірген.

Олай болса, «Адасқан өмір» дастанын жалпы адамзат қоғамының проблемаларын батыл көтерген, оның аңсаған арманын көркем бейнелеген шығармалардың бірі деп бағалау дұрыс деп білеміз.

Ол үшін, жоғарыда мысалға келтірілген үзіндіні қайта бір оқып, ойланып көрейікші. Ақын суреттеген әділетті қоғам адал ниетті барлық адамның өмірлік мақсаты, арманы емес пе. Коммунистік империя құлап, шаңырағы ортасына түсті. Газеттер мен журналдардың басында тұратын «Барлық елдердің пролетарлары, бірігіңдер!» ұраны алынып тасталды.

Биыл Сұлтанмахмұттың туғанына 100 жыл толды. Бұл мереке оның мұрасын танудағы жаңа белес болмақ. Туған әдебиетіміздегі биік тұлға бұрынғыдан да биіктей түспек. Енді оның таңдамалы туындыларын басты-басты шет тілдерге аударып, ұлы ақын тойына шашу шаша алсақ нұр үстіне нұр.

С. Әсіп

Халық кеңесі,

№126, 8 шілде, 1993 ж.

АҚҚАН ЖҰЛДЫЗДЫҢ СЫҢАРЫ

Сұлтанмахмұт Торайғыровтың шығармаларын қайтадан оқығандағы әсер

Соңғы екі ғасырдың ішінде қазақ халқының маңдайына сыймай, дүниеден тым, ерте өткен екі дарын иесіне деген ынтық көңіліміз суыған емес, ешқашан суымайды да. Он тоғызыншы ғасырда Шоқан Уәлиханов пен жиырмамыншы ғасырдың бас кезінде Сұлтанмахмұт Торайғыров азғана ғұмыр кешіп, өмірден аққан жұлдыздай зу етті ғой. Әттең не керек, құдайым екеуіне тым болмаса тағы бір

оншақты жылды бұйыртқанда, қаншама мұраға кенелер едік. Бірақ, екеуінің де мәңгі өшпейтін із қалдырғанын ескерсек, өкініштің де реті жоқ секілді. Мәселе кімнің көп, кімнің аз жасағанында емес-ау, сірә. Ең құнды шығармаларын жасы ұлғайған шақта жазғандар бар да, аз уақыттың ішінде баға жетпес мол дүние қалдырған орыстың Лермонтовы сияқты дарындар әр халықтың әдебиетінен де кездеседі. Соның бірі - өзіміздің Сұлтанмахмұт. Ғұмырының аққан жұлдыздай жалт беретінін сезгендей, Сұлтанмахмұт алты жасынан хат тани бастап, он бір жасынан-ақ өлең жазумен әуестенген екен. Әуелгі әуесқойлық оны он төрт жасынан бастап, осы өнерге әбден мойындатады:

«Қаламды шын беріліп алдым берік,
Әлдеқандай бір күшке көңіл сеніп.

Бұрын жалғыз оқу еді іздегенім,

Енді оған өлең жазу болсын серік», - деп енді өзінің осы жолдан айнымайтынын білдіріп, өзіне өзі серт бергендей болады.

Он жеті, он сегіздің арасында-ақ, кәдімгі көргені көп салиқалы жыршыдай, адамгершіліктің биік сапынан көрінеді. Оған «Ұлт» деп аталатын мынау бір-ақ шумақ өлеңі айқын дәлел:

«Кәпір» бар, «мұсылман» бар - барлығы адам.

Оларды алалайтын қандай надан!

Өнер, білім, әділет кім қолдаса,

Қай ұлт болсын - бәрі бір бауыр маған».

Бұдан сексен екі жыл бұрын жазылған осынау өлең жолдарынан ақынның парасаттылығы аңғарылғандай емес пе? Арада қаншама өзгерістер болды. Қазан төңкерісі, азамат соғысы, Ұлы Отан соғысы, социализм жылдары, міне енді әр халықтың өз тәуелсіздігін алған дәуірге енгендейміз. Дәл осы тұста айтылар көкейіміздегі сөз ғой бұл. Ақын ұлт араздықтан сақтандырып, елдің болашағына көз жіберіп, ең маңызды мәселенің жәй-жапсарын түсіне білген. Тіршіліктің тауқыметін бала кезден сезінген ақын еліне елеулі адам болу үшін, бәрінен бұрын білім керектігін әр кезеңде еске салып отырады. Бар қиындықты тек ғылым жолымен жеңуге болатынын уағыздайды. Өнерлі ел өзіне керек бар мұқтажын жерден өндіріп табатынын, басқаға малайлыққа жеккен күшін адам өзі үшін жұмсаса, көрінгенге жем болмай тер төгіп еңбек етсе, сонда ғана теңдікке қолы жетер еді дегенге шақырады. Әйтеуір надандықтың бұғауынан құтылып, іргелі ел болу үшін бар күш-жігерді соған қарай бейімдеу керектігіне баса назар аударады:

«Ел үшін еңбек етсең, халқың сүймек,

«Біз үшін отқа, суға түсіп жүр» деп.

Ер өлсе де, еңбегін ел өшірмес,

Неше мың жыл өтсе де тарих білмек!»

А. ШАМКЕНОВ

Қазақ әдебиеті,

№27, 2 шілде, 1993 ж. (үзінді)

Шығармалары:

1. Адамның өмірі [Мәтін] : романдар / Торайғыров С., Көбеев С.; құраст.: К. Сейдаханов. - Алматы : Рауан, 1992. - 238 б.
2. Алаш ұраны [Мәтін] : таңдамалы шығармалар / Торайғыров С. - Алматы : Жазушы, 2002. - 152 б.
3. Арыстан мен тышқан [Мәтін] : өлеңдер / Торайғыров С. - Алматы : Жазушы, 1971. - 12 б.
4. Асыл сөз [Мәтін] : өлеңдер мен дастандар / Торайғыров С. - Алматы : ҚАЗАқпарат, 2005. - 117 б.
5. Білгеннің пайдасы [Мәтін] : қазақ ақын-жазушыларының балаларға арналған шығармалары / құраст.: Е. Дүйсенбайұлы. - Алматы : Жазушы, 2009. - 320 б.
6. Дүние дөңгелегі айналады [Мәтін] : таңдамалы / Торайғыров С.; құраст.: К. Серікбаева. - Алматы : Халықаралық Абай клубы, 2009. - 356 б.
7. Дүние дөңгелегі айналады [Мәтін] : өлеңдер / С. Торайғыров / жалпы жоб. авт. Р. Сейсенбаев ; құраст., жауап. ред. К. Серікбаева. - Алматы : RS : Халықаралық Абай клубы, 2016. - 236 б.
8. Екі томдық шығармалар жинағы [Мәтін] 1-том / Торайғыров С.; құраст.: Б. Мамраев, А. Еспенбетов, Қ. Ергөбеков ; алғы сөз жазғ.: С. Қирабаев. - Алматы : Ғылым, 1993. - 280 б.
9. Екі томдық шығармалар жинағы [Мәтін] : романдар. 2-том / Торайғыров С.; құраст.: Б. Мамраев, А. Еспенбетов, Қ. Ергөбеков. - Алматы : Ғылым, 1993. - 200 б.
10. Қамар сұлу [Мәтін] : романдар / Торайғыров С.; Қалың мал / С. Көбеев. ; Адамдар / Мұқанов С. - Алматы : Жазушы, 2009. - 416 б.
11. Қамар сұлу [Мәтін] : романдар, поэмалар, өлеңдер / Торайғыров С. - Алматы : Атамұра, 2002. - 240 б.
12. Қамар сұлу ; Кім жазықты ; Адамның өмірі ; Айтыс [Мәтін] : романдар, поэмалар, өлеңдер / С. Торайғыров / құраст. Г. Мұқышева. - Алматы : Өлке, 2012. - 488 б.
13. Өлеңдер / Торайғыров С. - Алматы : Жазушы, 1971. - 64 б.
14. Сарыарқаның жаңбыры [Мәтін] : өлеңдер мен дастандар / Торайғыров С.; құраст.: Е. Дүйсенбайұлы. - Алматы : Раритет, 2007. - 208 б.
15. Сарыарқаның жаңбыры [Мәтін] 1-кітап. Өлеңдер / Торайғыров С. - Алматы : Жазушы, 1987. - 160 б.
16. Сарыарқаның жаңбыры [Мәтін] 2-кітап. Поэмалар, романдар, мақалалар, әңгімелер, хаттар / Торайғыров С. - Алматы : Жазушы, 1987. - 224 б.
17. Таңдамалы шығармалар [Мәтін] : [өлеңдер, поэмалар, романдар, әңгіме, очерк, мақалалар, түсініктер] / Торайғыров С. - Алматы : Қазақтың

- мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1957. - 398 б.
18. Үш томдық шығармалар жинағы [Мәтін] / С. Торайғыров / ред. алқасы : Ахметов З. (жауап. ред.) ; М.О. Әуезов атын. Әдебиет және өнер ин-ты. – Алматы : Жібек жолы.
1-ші том. – 2002. – 176 б.
2-ші том. – 2003. – 256 б.
3-ші том. – 2005. – 232 б.
 19. Шығармалары [Мәтін] : екі томдық, 2-том / Торайғыров С.; сөз басы мен сөз соңын жазған : Ы. Дүйсенбаев. - Алматы : Жазушы, 1967. - 320 б.
 20. Шығармалары [Мәтін] / С. Торайғыров / ред. алқасы : Арын Е. М. (бас ред) ж.б. ; С. Торайғыров атын. Павлодар мем. ун-ті. - Павлодар : ЭКО ҒӨФ, 2003. - 226 б.
 21. Шықай мен шағала [Мәтін] : өлеңдер / С. Торайғыров - Алматы : Жалын, 1980. - 16 б.
 22. Адам - керуен [Мәтін] : [өлең] / С. Торайғыров // Қазақ әдебиеті - 1993. - 23 шілде. - Б. 1.
 23. Ақын арманы [Мәтін] : [өлең] / С. Торайғыров // Қазақ әдебиеті - 1965. - 26 ақпан. - Б. 4.
 24. Алаш ұраны [Мәтін] : [өлең] / С. Торайғыров // Халық кеңесі. - 1993. - 8 шілде. - Б. 4.
 25. Ана тілім [Мәтін] : [өлең] / С. Торайғыров // Балапан бағы. - 2014. - № 9. – Б. 8.
 26. Әшімге [Мәтін] : [өлең] / С. Торайғыров // Қызыл ту. - 1961. - 14 шілде. Б. 4.
 27. Бір балуанға қарап [Мәтін] : [өлең] / С. Торайғыров // Лениншіл жас. - 1963. – 28 қараша. - Б. 4.
 28. Жалыну [Мәтін] : [өлең] / С. Торайғыров // Қазақ әдебиеті. - 1996. - 8 шілде. - Б. 4.
 29. Қос үй [Мәтін] : [өлең] / С. Торайғыров // Қызыл ту. - 1961. - 14 шілде. - Б. 4.
 30. Таныстыру [Мәтін] : [поэмадан үзінді] / С. Торайғыров // Айқап. - 2013. – № 3. - Б. 6-21.
 31. Шәкірт ойы [Мәтін] : [өлең] / С. Торайғыров // Лениншіл жас. - 1963. - 28 қараша. - Б. 4.

Ол туралы әдебиеттер:

32. Торайғыров Сұлтанмахмұт [Мәтін] // Қазақстан : ұлттық энциклопедия / бас ред. Б. Аяған. - Алматы, 2006. - Т. 8. – Б. 446-447.
33. Торайғыров Сұлтанмахмұт [Мәтін] // Қазақ мәдениеті : энциклопедиялық анықтамалық / бас ред. И. Н. Тасмағамбетов. - Алматы, 2005. - Б. 507.
34. Торайғыров Сұлтанмахмұт [Мәтін] // Қазақ халқының тарихи тұлғалары : қысқаша анықтамалық / құраст. Ә. Көпіш. - Алматы, 2016. - 2-ші кітап. – Б. 113-117.
35. Асау жүрек [Мәтін] : алты томдық / бас ред. Е.М. Арын ; құраст. А. Ж. Құдабаев ; ред. алқасы : Р.С. Арын, Ж. Бижан, Қ. Ергөбек. – Павлодар : Сытина, 2010.
 - 1-ші том : зерттеулер, естеліктер. – 360 б.
 - 2-ші том : зерттеулер, естеліктер. – 332 б.
 - 3-ші том : зерттеулер, естеліктер. – 345 б.
 - 4-ші том : зерттеулер, естеліктер. – 292 б.
 - 5-ші том : зерттеулер, естеліктер. – 248 б.
 - 6-шы том : зерттеулер, естеліктер. – 236 б.
36. Әбілев, Д. Сұлтанмахмұт [Мәтін] : роман-трилогия. - 1-ші кітап. Ақын арманы / Д. Әбілев. - Алматы : Жазушы, 1980. - 304 б.
37. Әбілев, Д. Сұлтанмахмұт [Мәтін] : роман-трилогия. 2-ші кітап. Арман жолында / Д. Әбілев. – Алматы : Жазушы, 1980. - 344 б.
38. Әбілев, Д. Сұлтанмахмұт [Мәтін] : роман-трилогия. 3-ші кітап. Баянауыл баурайында / Д. Әбілев. – Алматы : Жазушы, 1980. - 316 б.
39. Бес ғасыр жырлайды [Мәтін] : XV ғасырдан XX ғасырдың бас кезіне дейінгі қазақ ақын-жырауларының шығармалары : екі томдық. 2-ші том / құраст.: М. Байділдаев, М. Мағауин. – Алматы : Жазушы, 1989. - 496 б.
40. Дербісәлин, Ә. Ыбырай Алтынсарин [Мәтін] : үш томдық шығармалар жинағы : ғұмырнамалық эссе-хикаят және ғылыми зерттеулер. 1-том / Ә. Дербісәлин.; құраст.: Ж. Тілепов, Ә Тұрғалиева. - Алматы, 2015. - 632 б.
41. Жарықбаев, Қ. Жантану оқулығы [Мәтін] : оқулық / Қ. Жарықбаев. - өңделіп, толықт. 8-бас. - Алматы : Шұғыла, 2008. - 632 б.
42. Кәкішұлы, Т. Сын мен сыншы [Мәтін] : оқу құралы. 1-кітап. Жанр жайлауы / Т. Кәкішұлы. - Алматы : Қазақ ун-ті, 2007. - 462 б.
43. Кенжебаев, Б. Асау жүрек [Мәтін] : С. Торайғыров өмірінен деректі әңгімелер, мақалалар, зерттеулер / Б. Кенжебаев. - Алматы : Рауан, 1995. - 160 б.
44. Кенжебаев, Б. Асау жүрек [Мәтін] : әңгімелер / Б. Кенжебаев. - Алматы : Жазушы, 1975. - 168 б.
45. Кенжебаев, Б. XX ғасыр басындағы әдебиет [Мәтін] : жоғарғы оқу орындары студенттеріне арналған оқулық / Б. Кенжебаев. – Алматы : Білім, 1993. - 248 б.

46. Көбеев, С. Қалың мал. Қамар сұлу. Қыз көрелік [Мәтін] : Романдар. Орта мектеп жасындағы балаларға арналған / Көбеев С., Торайғыров С., Жомартбаев Т. – Алматы : Жалын, 1986. - 144 б.
47. Көпейұлы, М. Көп томдық шығармалар жинағы. 7-том. Халық ауыз әдебиеті [Мәтін] : ақындар туындылары / М. Көпейұлы. ; кітапты араб жазуынан ауд., құраст.: Н. Қ. Жүсіпов. - Алматы: Ел-шежіре, 2008. - 352 б.
48. Күміс кебеже [Мәтін] : қазақ ақындарының балаларға арналған өлеңдері / құраст.: О. Асқар. - Алматы : Балауса, 2008. - 432 б.
49. Қазақ әдебиеті тарихының өзекті мәселелері [Мәтін] : ғылыми мақалалар жинағы : оқу құралы / құраст.: Т. Қожакеев ; ред. басқарған З. Қабдолов.- Алматы : Қазақ ун-ті, 1993. - 144 б.
50. Қазақ әдебиетінің тарихы [Мәтін] : он томдық. 6-том. XX ғасырдың басындағы қазақ әдебиеті (1900-1917) / жалпы ред. басқ.: А. Егеубаев, Ж. Ысмағұлов. - Алматы : ҚАЗАқпарат, 2006. - 610 б.
51. Қазақ прозасы [Мәтін] : хрестоматия : үш томдық. 3-том. XX ғасыр / құраст., алғы сөзін жазған : Х. Сүйіншәлі. - Алматы : Ғылым, 2001. - 548 б.
52. Қазақ халқының философиялық мұрасы [Мәтін] : жиырма томдық. 8-том. Қазақ ақын-жырауларының философиясы / құраст.: Қ. Әлжан, Ж. Молдабеков. - Астана : Аударма, 2007. - 448 б.
53. Қазақтың тәлімдік ойлар антологиясы [Мәтін] : он томдық. 5-том. Қазақстанның Ресейге бағыну кезіндегі тәлімдік ойлар және оқу-ағарту ісінің жайы / құраст.: Қалиев С., Аюбай К. - Алматы : Сөздік-Словарь, 2008. - 448 б.
54. Қалкеева, Қ. Р. Қазақстандағы білім және педагогика ғылымдарының тарихы [Мәтін] : оқу құралы / Қалкеева Қ. Р., Ахметова П. А., Бижанова Ғ. Қ. - Арқалық : Ы. Алтынсарин атындағы Арқ МПИ, 2010. - 209 б.
55. Мақпырұлы, С. Қазақ әдебиеті [Мәтін] : оқулық. 1-бөлім / С. Мақпырұлы - Астана : Фолиант, 2007. - 192 б.
56. Мен сәлем жазамын [Мәтін] : қазақ ақындарының өлеңдері / құраст.: Ж. Қыдыров. - Алматы : Жалын, 1979. - 280 б.
57. Мұхамедханов, Қ. Көп томдық шығармалар жинағы [Мәтін] : 6-том. Мақалалар. Зерттеулер. Пікір хаттар / Қ. Мұхамедханов.; құраст.: Е. І. Іргебаев. - Алматы : Ел-шежіре, 2008. - 320 б.
58. Негимов, С. Шығармалары [Мәтін] : зерттеулер, эсселер және ой-толғаныстар. 2-том / С. Негимов. - Астана : Фолиант, 2015. - 536 б.
59. Оразбек, М. Ақындық тұлға табиғаты [Мәтін] : [Шәкәрім, Мағжан, Сұлтанмахмұт шығармаларын зерттеу] / М. Оразбек. - Астана : Фолиант, 2002. - 152 б.
60. Шәбжантайқызы, М. Шығарма - тілі дана, іші сара бабалар мұрасының айнасы. 2-бөлім / Шәбжантайқызы М. - Көкшетау: Келешек-2030, 2002.- 98 б.
61. Ысқақұлы, Д. Әдебиет алыптары / Д. Ысқақұлы - Астана : Фолиант, 2004.- 304 б.

Мерзімді басылымдардағы жарияланымдар:

62. Абетжанова, Эльмира. Алаш деп ұран салған Торайғыровты терең тани алдық па? [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торғайғыров туралы] / Эльмира Абетжанова // Ана тілі. - 2013. - 25 сәуір. - Б. 3.
63. Айманов, Әйтiкeн. Балалық шағым бiрге өттi [Мәтiн] : [марқұм Әйтiкeн Айманов ақсақалдың қолжазбасынан] / Әйтiкeн Айманов // Қазақ әдебиетi. - 1993. - 14 мамыр. - Б. 5.
64. Айманов, Әйтiкeн. Сұлтанмахмұттың балалық шағынан [Мәтiн] : [ақын С Торайғыровтың балалық шағы] / Әйтiкeн Айманов // Лениншiл жас. – 1970. - 22 қаңтар. - Б. 4.
65. Аймауытов, Жүсiпбек. Аманат [Мәтiн] : [Қартқожа хикаясынан] / Жүсiпбек Аймауытов // Халық кеңесi. - 1993. - 8 шiлде. - Б. 4.
66. Аймауытов, Жүсiпбек. Сұлтанмахмұт Торайғырұлы [Мәтiн] : [тұңғыш сұлтанмахмұттанушы Жүсiпбек Аймауытовтың зерттеулерi туралы] / Жүсiпбек Аймауытов // Аңыз адам. - 2013. – № 6. - Б. 12-14.
67. Айтмұхаева, А. "Қамар сұлу " романы [Мәтiн] : [ақынның өмiрi мен шығармашылығы туралы оқушылардың бiлiмдерiн тереңдету] / А. Айтмұхаева // Қазақ әдебиетi және мемлекеттiк тiл. - 2012. - № 5. – Б. 33.
68. Алдабергенов, Қасымхан. "Алашорда " партиясының баспасөз органдары және онда қызмет iстеген iрi тұлғалар [Мәтiн] : [Алашорда үкiметiнiң құрылғанына 90 жыл] / Қасымхан Алдабергенов // Саясат. - 2008. - № 7. – Б. 42-47.
69. Асаубаева, Құралай. " Шығамын тiрi болсам, адам болып " [Мәтiн] : оқушыларды адамгершiлiк пен парасаттылыққа баулу] / Құралай Асаубаева // Қазақ және Әлем әдебиетi. - 2011. - № 5-6. - Б. 29-30.
70. Әбдiманұлы, Өмiрхан. "Айтыс " - ұлттық рухтың асқақ үнi [Мәтiн] : [С. Торайғыровтың поэзиясының қазақ әдебиетiндегi өзiндiк орыны] / Өмiрхан Әбдiманұлы // Жұлдыз. - 2007. - № 12. - Б. 194-208.
71. Әбдiрахманов, Т. Ақынның әдебиет туралы ойлары [Мәтiн] : [ақын С. Торғайғыров шығармашылығы] / Т. Әбдiрахманов // Қазақ әдебиетi. - 1955. - 20 мамыр. - Б. 4.
72. Әбдiрахманов, Т. Сұлтанмахмұт және Айқап [Мәтiн] : [ақын С. Торғайғыров шығармашылығы] / Т. Әбдiрахманов // Қазақ әдебиетi. - 1960. - 20 мамыр.
73. Әбiлеу, Д. Асыл арман жаршысы [Мәтiн] : [ақын Сұлтанмахмұт Торғайғыровтың туғанына 80 жыл] / Д. Әбiлеу // Жұлдыз. – 1973. - № 11. - Б. 219-224.
74. Әлiмбаев, М. Ақиық ақын мәңгiлiк [Мәтiн] : [ақын Сұлтанмахмұт Торғайғыров туралы мөлтек сырлар] / М. Әлiмбаев // Қазақ әдебиетi. – 1993. - 23 шiлде. - Б. 3.
75. Өмiров, Ғ. Екi кездесу [Мәтiн] : [ақын С. Торғайғыровтың туғанына 70 жыл] / Ғ. Өмiров // Тың өлкесi. - 1963. - 27 қазан. - Б. 4.

76. Әсіп, С. Қайталап оқитын дастан [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торғайғыров шығармалары] / С. Әсіп // Халық кеңесі. – 1993. - 8 шілде. - Б. 4.
77. Базарбаев, М. Сұлтанмахмұт Торайғыров [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торғайғыровтың қайтыс болғанына 30 жыл] / М. Базарбаев // Лениншіл жас. - 1950. - 20 мамыр. - Б. 4.
78. Баяхметқызы, Ләззат. Азаттық аңсаған ақын [Мәтін] : [ақын С. Торғайғыровтың шығармашылығына арналған әдеби - кеш] / Ләззат Баяхметқызы // Арқалық хабары. - 2017. - 17 қараша. - Б. 7.
79. Бельбаева, М. Абай дәстүрі Сұлтанмахмұт сөз кестелерінде [Мәтін] : [ақын С. Торғайғыров туралы] / М. Бельбаева // Семей таңы. - 1970. - 11 шілде. - Б. 4.
80. Бельбаева, М. Дәстүр жалғастығы [Мәтін] : [ақын С. Торғайғыровтың Абайдан өнеге алғандығы туралы] / М. Бельбаева // Қазақ әдебиеті. - 1970. - 5 маусым. - Б. 4.
81. Бердібаев, Р. Сұлтанмахмұт туралы бір-екі сөз [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торғайғыровтың әдеби мұрасы жайында] / Р. Бердібаев // Лениншіл жас. - 1955. - 18 қыркүйек. - Б. 4.
82. Бердібаев, Р. Өшпес мұра [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торғайғыров творчествосы жайында] / Р. Бердібаев // Қазақ әдебиеті. - 1955. - 20 мамыр. - Б. 4.
83. Биназартегі, А. Кемеңгердің кемел ойы [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыровтың шығармалары] / А. Биназартегі // Үркер. – 2016. - № 9. - Б. 41-45.
84. Букеева, Л. Алаштың ардақты ақыны [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыровтың шығармаларын насихаттау] / Л. Букеева // Мектептегі кітапхана. - 2018. - № 1. - Б. 17-18.
85. Ғабдуллин, Қ. Ескі даурықпаның жаңғырығы [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров мұрасы жайында] / Қ. Ғабдуллин // Қазақ әдебиеті. - 1955. - 15 сәуір. - Б. 4.
86. Дербісалин, Ә. Жанды мұра [Мәтін] : [ақын С. Торайғыровтың туғанына 70 жыл] / Ә. Дербісалин // Қазақстан мұғалімі. - 1963. - 24 қазан. - Б. 4.
87. Досанов, С. Майталман ақын, мағыналы өмір [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыровтың туғанына 80 жылдығына орай] / С. Досанов // Қызыл ту. - 1973. - 25 қазан. - Б. 4.
88. Дүйсенов, Мұрат. Сұлтанмахмұттың дінге көзқарасы [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров туралы] / Мұрат Дүйсенов // Қазақ әдебиеті. - 1968. - 6 сәуір. - Б. 4.
89. Дүйсенбаев, Ы. Хош, солай дейік [Мәтін] : [ақын С. Торайғыровтың дінге көзқарасы туралы] / Мұрат Дүйсенов // Қазақ әдебиеті. - 1968. - 6 сәуір. - Б. 4.
90. Елькеев, Б. Ақынның берік мұраты [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торғайғыров туралы] / Б. Елькеев // Білім және еңбек. - 1973. - № 6. - Б. 22-23.

91. Елмұратов, Қ. Алаш ардақтысының хаты [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торғайғыров туралы] / Қ. Елмұратов // Қостанай таңы. - 2008. - 18 наурыз. - Б. 7.
92. Елмұратов, Құрбанәлі. Сұлтанмахмұт шығармаларындағы Алаш қозғалысы [Мәтін] : [жазушы Сұлтанмахмұт Торайғыровтың тарихи шығармалары туралы] / Құрбанәлі Елмұратов // Қостанай таңы. - 2011. - 5 қараша. - Б. 11.
93. Ергөбек, Құлбек. Аймүйіз [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғырұлының туғанына 100 жыл] / Құлбек Ергөбек // Халық кеңесі. - 1993. - 8 шілде. - Б. 4.
94. Есжанов, С. «Бір адамға» жырының бір сыры [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров шығармашылығы туралы] / С. Есжанов // Халық кеңесі. - 1993. - 8 шілде. - Б. 4.
95. Еспенбет, Арап. Алаш арыстары және әдебиет [Мәтін] : [қазақ әдебиетіне атқалысқан алаш арыстары туралы] / Арап Еспенбет // Қазақ. - 2011. - 19 тамыз. - Б. 8.
96. Еспенбетов, А. Сұлтанмахмұт Торайғыровтың көркемдік әлемі [Мәтін] : [ақын С. Торайғыровтың шығармашылығы жайлы] / А. Еспенбетов // Жалын. - 1973. - № 5. - Б. 127-133.
97. Еспенбетов, Арап. Сүбелі сөз иесі [Мәтін] : [С. Торайғыровтың "Құран бұзған" мақаласы туралы] / Арап Еспенбетов // Айқап. - 2014. - № 1. - Б. 67-70.
98. Жақсылыққызы, Алма. Аспан астындағы оқу залы [Мәтін] : [С.Торайғыров шығармалары] / Алма Жақсылыққызы // Арқалық хабары. - 2017. - 21 шілде. - Б. 3.
99. Жақыпбайұлы, Б. Сұлтанмахмұттың жарияланбаған бір өлеңі [Мәтін] : [ақынның «Жарқыным мұның қай екпін» деген өлеңі туралы] / Б. Жақыпбайұлы // Қазақ әдебиеті. - 1960. - 13 мамыр. - Б. 4.
100. Жарқынбаева, М. Торайғыровтың "Қамар Сұлу" романы [Мәтін] : [романдағы негізгі элеуметтік ой түйіндерін ашу, кейіпкерлерге, көркемдік ерекшелігіне талдау жасау] / М. Жарқынбаева // Қазақ әдебиеті және мемлекеттік тіл. - 2012. - № 3. - Б. 36.
101. Исмағұлов, Ж. Сұлтанмахмұт шығармаларындағы дін тақырыбы [Мәтін] : [ақын С. Торайғыров шығармалары жайында] / Ж. Исмағұлов // Қызыл ту. - 1958. - 21 мамыр. - Б. 4.
102. Кәкішев, Тұрсынбек. Сұлтанмахмұттың "Айқаптағы" қаламгерлігі хақында [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров туралы] / Тұрсынбек Кәкішев // Ақиқат. - 1993. - № 6. - Б. 78-82.
103. Кекілбаев, Әбіш. Жыр Сұлтаны туралы сөз [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыровтың туғанына 100 жыл] / Әбіш Кекілбаев // Егемен Қазақстан. - 1993. - 8 шілде. - Б. 2.
104. Кекілбаев, Ә. Өнегелі өлең [Мәтін] : [ақын С. Торайғыров поэзиясы туралы] / Ә. Кекілбаев // Лениншіл жас. - 1963. - 28 қараша. - Б. 2.
105. Кенжебаев, Б. Ақын-жазушы, ақыл-ойшы [Мәтін] : [ақын

- Сұлтанмахмұт Торайғыровтың туғанына 100 жыл] / Әбіш Кекілбаев // Қазақстан мектебі. - 1993. - 8 шілде. - Б. 2
106. Кенжебаев, Б. Сұлтанмахмұт Торайғыров [Мәтін] : [ақын С. Торайғыровтың қайтыс болғанына 30 жыл] / Б. Кенжебаев // Социалистік Қазақстан. - 1950. - 21 мамыр. - Б. 4.
107. Кенжебаев, Б. Көркем сөздің шебері [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыровтың қайтыс болғанына 35 жыл] / Б. Кенжебаев // Қазақ әдебиеті. - 1955. - 15 сәуір. - Б. 4.
108. Кенжебаев, Б. Торайғыровтың дүние тануы туралы [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров шығармашылығы жайында пікір алысу] / Б. Кенжебаев // Лениншіл жас. - 1955. - 2 желтоқсан. - Б. 4.
109. Кенжебаев, Б. Ардагер ақын, абзал азамат [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров жайында] / Б. Кенжебаев // Коммунизм туы. - 1973. - 27 қазан. - Б. 4.
110. Қожакеев, Т. Мұраға мұқият болайық [Мәтін] : [ақын С.Торайғыров мұрасы жайлы ойлар] / Т. Қожакеев // Лениншіл жас. – 1955. - 2 желтоқсан. - Б. 4.
111. Қойбағаров, К. Сұлтанмахмұт Торайғыровтың тәрбие жөніндегі пікірлері [Мәтін] : [ақын С.Торайғыров жайында] / К. Қойбағаров // Қазақстан мектебі. - 1960. - № 5. - Б. 43-46.
112. Махамбеталиева, Бағдагүл. "Жыл кітабы - 2017" кітапханада [Мәтін] : [жыл кітабы - 2017 таңдалды] / Бағдагүл Махамбеталиева // Үш қоңыр. – 2017. - 7 сәуір. - Б. 2.
113. Мұратбай, Тамаша. Сұлтанмахмұттың өмірі мен ақындық жолы [Мәтін] : [ақын С. Торайғыров жайында] / Тамаша Мұратбай // Қазақ тілі мен әдебиеті. - 2010. - № 3. - Б. 30-35.
114. Мұқанов, С. Дарынды ақын [Мәтін] : [ақын С. Торайғыровтың өмірі жайында] / С. Мұқанов // Қазақ әдебиеті. - 1955. - 20 мамыр. - Б. 4.
115. Мұқанов, С. Халық ұлы [Мәтін] : [ақын С. Торайғыровтың туғанына 70 жыл] / С. Мұқанов // Қазақ әдебиеті. - 1963. - 29 қараша. - Б. 4.
116. Нұрғалиев, О. Сұлтанмахмұттың адам мен адамгершілік туралы ойлары [Мәтін] : [ақын С. Торайғыров жайында] / О. Нұрғалиев // Қазақстан мектебі. - 1970. - № 10. - Б. 21-28.
117. Нұрқатов, А. Ақын мұрасы [Мәтін] : [ақын С. Торайғыровтың әдеби мұрасы жайында] / А. Нұрқатов // Әдебиет және өнер. - 1956. - № 10. - Б. 87-96.
118. Нұрманова, Алма. Аспан астындағы оқу залы [Мәтін] : [С. Торайғыров шығармалары] / Алма Нұрманова // Торғай. - 2017. - 21 шілде. - Б. 3.
119. Нұрманова, Алма. Жыл кітабы Сұлтанмахмұт шығармалары [Мәтін] : [жыл кітабы Сұлтанмахмұт шығармалары] / Алма Нұрманова // Торғай. – 2017. - 28 сәуір. - Б. 4.
120. Нұрмаханов, Қ. Біздің пікіріміз [Мәтін] : [С.Торайғыров шығармашылығы жайлы пікір алысу] / Қ. Нұрмаханов // Қазақ әдебиеті. - 1955. - 18 наурыз. - Б. 4.

121. Нұртазин, Т. Торайғыровтың творчествосының әлеуметтік мәні [Мәтін] : [С.Торайғыров шығармашылығы жайлы] / Т. Нұртазин // Халық мұғалімі. - 1955. - № 5. - Б. 79-86.
122. Нұртазин, Т. Жаңа бағыт, биік белес [Мәтін] : [С.Торайғыров шығармашылығына шолу] / Т. Нұртазин // Ленин туы. - 1967. - 18 тамыз - Б. 4.
123. Өміралиев, Қ. Дәуір туғызған ақын [Мәтін] : [ақын С.Торайғыровтың туғанына 70 жыл] / Қ. Өміралиев // Қазақстан мектебі. - 1963. - № 10. - Б. 90-92.
124. Сағынбекұлы, Рақымжан. Талант тағдыр туынды [Мәтін] : [жазушы Жүсіпбек Аймауытұлы мен Сұлтанмахмұт Торайғыровтың туыстығы туралы] / Рақымжан Сағынбекұлы // Егемен Қазақстан. - 1993. - 19 маусым. - Б. 2-3.
125. Сахариев, Б. Жаңа өмірдің жаршысы [Мәтін] : [ақын С. Торайғыровтың өмірі мен ақындық жолы жайында] / Б. Сахариев // Қазақ әдебиеті. - 1957. - 20 қыркүйек. - Б. 4.
126. Сахариев, Б. Жаңа өмірдің жаршысы [Мәтін] : [ақын С. Торайғыровтың туғанына 70 жыл] / Б. Сахариев // Қазақ әдебиеті. - 1963. - 29 қараша. - Б. 4.
127. Сәрсекеев, Қоғабай. Қазақтың үш арысы [Мәтін] : [қазақ зиялылары туралы] / Қоғабай Сәрсекеев // Қазақ. - 2006. - 8-15 қаңтар. - Б. 6.
128. Соколкин, Э. Ақын музейі [Мәтін] : [ақын С. Торайғыров мұражайы жайында] / Э. Соколкин // Социалистік Қазақстан. - 1973. - 14 тамыз. - Б. 4.
129. Сұлтанмахмұт өмір көшінің қысқалығын ұғынып, сүйікті Мәликесіне үйленбеген [Мәтін] : [ақын, жазушы Сұлтанмахмұт Торайғыров туралы Арап Еспенбетовпен сұхбат] / сұхбаттасқан Мәдина Серікқызы // Аңыз адам. - 2013. - № 6. - Б. 6-11.
130. Сұлтанмахмұт Торайғыров [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров туралы] / Материал интернеттен алынды // Жас өркен Қостанай. - 2017. - № 2. - Б. 17.
131. Сүйіншәлиев, Х. Кедергі неде? [Мәтін] : [ақын С.Торайғыровтың әдебиеттегі орны] / Х. Сүйіншәлиев // Қазақ әдебиеті. - 1955. - 8 сәуір. - Б. 4.
132. Сүйіншәлиев, Ханғали. Шоқтығы биік бір тұлға [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров жайында] / Ханғали Сүйіншәлиев // Егемен Қазақстан. - 1994. - 20 қазан. - Б. 4.
133. Сыдықов, Қабидолла. Сұлтанмахмұт Тарбағатайда [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров жайында] / Қабидолла Сыдықов // Лениншіл жас. - 1963. - 28 қараша. - Б. 4.
134. Сыздықов, Ш. Сұлтанмахмұт Торайғыровтың дүние тануы туралы [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров жайында] / Ш. Сыздықов // Лениншіл жас. - 1955. - 2 желтоқсан. - Б. 4.
135. Табей, Коммунар. «... Алдыңда әлі ататын жарық таң бар...» [Мәтін] :

- [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров шығармалары туралы] / Коммунар Табей // Қазақ әдебиеті. - 1993. - 23 шілде. - Б. 5.
136. Торайғыров, Ш. Сұлтанмахмұттың өмірбаяны жөнінде [Мәтін] : [ақын С. Торайғыровтың өмірбаяны туралы] / Ш. Торайғыров // Қазақ әдебиеті. - 1955. - 19 тамыз. - Б. 4.
137. Төлешова, Гүлмира. Алаштың ақиығы [Мәтін] : [ақын С. Торайғыровтың шығармашылығы туралы] / Гүлмира Төлешова // Мектептегі сыныптан тыс жұмыстар. - 2018. - № 1. - Б. 13-16.
138. Тілеужанов, М. Қазақтың көрнекті ақыны [Мәтін] : [ақын С. Торайғыров жайында] / М. Тілеужанов // Екпінді құрылыс. - 1955. - 21 мамыр. - Б. 4.
139. Тілеужанов, М. Сұлтанмахмұттың Абай дәстүрі үшін күресі [Мәтін] : [ақын С. Торайғыров жайында] / М. Тілеужанов // Қазақ әдебиеті. - 1957. - 15 наурыз. - Б. 4.
140. Үсенов, Қ. Тарихтан тағылым - өткенге тағзым [Мәтін] : [сол жылдардың ауыр салмағын көтерген тарих тағылымын көз алдарынан өткізіп, бүгінгі ұрпақты патриоттық сезімге тәрбиелеу] / Қ. Үсенов // Мектептегі сыныптан тыс жұмыстар. - 2010. - № 10. - Б. 32-34.
141. Шамкенов, Аманжол. Аққан жұлдыздың сыңары [Мәтін] : [ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров шығармаларын қайтадан оқығандағы әсер] / Аманжол Шамкенов // Қазақ әдебиеті. - 1993. - 2 шілде. - Б. 7.
142. Шәменов, К. Аққан жұлдыздың сыңары [Мәтін] : [ақын С. Торайғыров шығармаларының зерттелуі жайында] / К. Шәменов // Қазақ әдебиеті. - 1963. - 29 қараша. - Б. 4.
143. Шарапиденова, Г. "Қараңғы қазақ көгіне өрмелеп шығып күн болам!" [Мәтін] : [демократ ақын, ағартушы С. Торайғыровтың өмірі мен шығармашылығы] / Г. Шарапиденова // Мектептегі сыныптан тыс жұмыстар. - 2008. - № 2. - Б. 34-38.
144. Шәріп, Амантай. Жардың шетіндегі, желдің өтіндегі тіл [Мәтін] : [қазақ тілінің табиғаты мен тағдыры туралы] / Амантай Шәріп // Тіл және қоғам. - 2010. - № 1. - Б. 36-41.
145. Ысқақұлы, Дандай. Түркі әлемінің рухани жұлдыздары [Мәтін] : [түркі әлемінің мәдени мұрасына зерттеу] / Дандай Ысқақұлы // Жалын. - 2013. - № 10. - Б. 74-86.

С. Торайғыровтың әдеби-мемориалдық мұражайы

Ақынның әдеби мұрасын сақтап, насихаттауға арналған тарихи-мәдени мекеме. 1965 жылы Павлодар облысы, Баянауыл ауданы Торайғыров атындағы мәдениет үйінде ашылған. Түрлі құжаттар, фотосуреттер мен ақын ұстап тұтынған жеке заттар мұражайдың төрт бөлмесіне орналасқан. Бірінші бөлмеге ақынның балалық шағы жастық кезеңдерін бейнелейтін суреттер мен материалдар; екінші бөлмеге ақынның замандас құрбылары жайында мағлұмат беретін құжаттар; үшінші бөлмеге ақын өмір сүрген ортаның күнделікті тұрмыс жағдайларын бейнелейтін материалдар; төртінші бөлмеге сол ауданның мәдени өмірі, тұрғындарының қол жеткізген табыстары, жетістіктері туралы экспонаттар қойылған.

Қазақстанның мәдени мұрасын дәріптеу мақсатында өтетін «Бір ел – бір кітап» акциясының маңызы ерекше. Ұлттық әдебиетіміздің үздік туындыларын ортақтаса оқуға арналған ауқымды шара. Акцияға ұлттық гуманизм идеяларын, тарихи-мәдени дәстүрлерді, тарихи тамырластық пен осы заманғы еліміздің дамуын бейнелейтін туындылар қаралды. Осы акция аясында 2017 жылы ұлт болып оқуға атақты қазақ ақыны, жазушы Сұлтанмахмұт Торайғыровтың шығармалары таңдалды.

Сұлтанмахмұт Торайғыровтың акцияға енген өлендері

АЛАШ ҰРАНЫ

Алаш туы астында,
Біз алаштың баласы.
Күніміз туып көгерді,
Сарыарқаның даласы.
Құрт аурудай жайлаған,
Құртпаққа бізді ойлаған,
Қанымызға тоймаған,
Қолымызды байлаған,
Ерімізді айдаған,
Елімізді лайлаған.
Жерімізді шимайлаған,
Өшті залым қарасы.
Жасасын, алаш, жасасын!
Алаш туы астында,
Қолдайтын алаш бабамыз.
"Туысқандық", "теңдік" деп,
Туын қолға ап шабамыз.
Берілгенде тілектер,
Жарылмай ма жүректер?!
Заң жасайтын орынға,
Жұртпен бірге барамыз!

Қатардан орын аламыз!
Жасасын, алаш, жасасын!
Алаш туы астында,
Қуә болсын арымыз.
Көркейтуге алашты,
Құрбандық біздің жанымыз!
Былай тұрсын малымыз,
Алаш деген ел үшін
Сарыарқаның жері үшін,
Бостандық берген ер үшін,
Төгілсін біздің қанымыз!
Аялмасын жанымыз!
Жасасын, алаш, жасасын!
Алаш туы астында,
Өлсек бірге өлдік біз.
Не жақсылық, не қайғы,
Көрсек бірге көрдік біз!
Ішкі жанжал таласты,
Күншілдікпен қарасты,
Мына жерге көмдік біз!
Жасасын, алаш, жасасын!

Алаш туы астында,
Күн сөнгенше сөнбейміз.
Енді ешкімнің алашты,
Қорлығына бермейміз!
Адамдықтың жолына,
Бастаған ерлер соңында,
Басқаға көңіл бөлмейміз,
Қандай шайтан келсе де,

Алдауына көнбейміз.
Өлер жерден кеттік біз,
Бұл заманға жеттік біз!
Жасайды алаш, өлмейміз!
Жасасын, алаш, жасасын!

«Шәкірт ойы»

Қараңғы қазақ көгіне
Өрмелеп шығып, күн болам!
Қараңғылықтың кегіне
Күн болмағанда, кім болам?...

«Асыл сөз»

Асыл сөзді іздесең,
Абайды оқы ерінбе.
Адамдықты көздесең,
Жаттап, тоқы көңілге.
Сөз мәнісін білмесең,
Өлең оқып не керек?
Не айтқанын сезбесең,
Жарапазан не беред?

«Шығамын тірі болсам адам болып»

Шығамын тірі болсам адам болып,
Жүрмеймін бұл дүниеде жаман болып,
Жатқаным көрде тыныш жақсы емес пе,
Жүргенше өмір сүріп надан болып.

Мен балаң, жарық күннен сәуле қуған,
Алуға, күнді барып, белді буған.
Жұлдыз болып көмеймін елдің бетін.
Болмасам толған айдай балқып туған.

Бұл сөзім асып айтқан асылық емес,
Ойында оты барлар асылық демес.
Тебем деп, тірі болсам надандықты,
Серт етіп, өз-өзіме еткем егес.

"Мен қазақ"

Мен қазақ, қазақпын деп мақтанамын,
Ұранға «алаш» деген атты аламын.
Сүйгенім – қазақ өмірі, өзім – қазақ,
Мен неге қазақтықтан сақтанамын?!
Ерікті ен даланың құсынша ұшып,
Ер жеттім кеңшілікті сүтін ішіп.
... Алтай, Ертіс Сырдария, Есіл, Жайық,
Арасын қоныс қылдым ірге жайып.
Елім, жерім, қорғайтын ерім болып,
Ер жеттім ен далада лықа байып.
Ер Түрік ұрпағымын даңқы кеткен,
Бір кезде Еуропанды тітіреткен.
Кіргені есік, шыққаны тесік болып,
Күнбатыс, Күншығысқа әмірі жеткен.
Мен қазақ, қазақпын деп мақтанамын,
Ұранға «алаш» деген атты аламын.
Сүйгенім – қазақ өмірі, өзім – қазақ,
Мен неге қазақтықтан сақтанамын!

* * *

Сүйдіріп, жүрегімді тартқан менің,
Сарыарқа, Сарыдала – туған жерім.
Көк күмбездің астында көк масаты
Сәулемен алтындаған сары белім.
Кең дала, шаңсыз ауа, таза қоныс,
Исі аңқып, бетім сүйген самал желім.
Кіндік болып, мал менен жанды өсірген,
Жаз жайлау, күзгі күзек, қысқы тебін.

* * *

Сүйемін туған тілді – анам тілін,
Бесікте жатқанымда-ақ берген білім
Шыр етіп жерге түскен минутімнен
Құлағыма сіңірген таныс үнім.
Сол тілмен шешем мені әлдилеген,
Еркелеткен, «құлыным», «жаным» деген
Сол тілменен бірінші білгізілген:
«Ана» деген сүйгендік сөз әм менен
Қылжықтап, алып қашып құрбы бөркін
Сол тілменен ойнадым далада еркін
Сол тілменен бірінші сыртқа шығып
Өмірде ен далада ұққан көркім.

Мерзімді басылымдарға жарияланған өлеңдері

Арманым

Барлық адам баласы
Өзіндей көрсе өзгені —
Озбырлық өшіп қарасы,
Өзімшілдік өлгені.

Кедей, жалшы, қарттың да
Бірдей болса арасы —
Шын әділет таптың да,
Теңеліп қолдың саласы.

Әлемдегі ғаламат
Игілікке арналса,
Өнері ортақ азамат
Еңбекте ғана арланса.

Оқу-білім өркеймек,
Елге егіп пайдасын.
Ел жетіліп көркеймек,
Өнер қанат жайғасын.

Әлемдегі терең сыр
Ғылыммен ғана ашылмақ,
Асау, тағы ой мен қыр
Керекке жарап бас ұрмақ.

АДАМ — КЕРУЕН

Адам-керуен, дүние бір
көң сарай,
Келген адам жолдаушы
алде қалай,
Біреу туып, біреулер алып
жаттыр,
Оларға дейтін жок,
«Мұның қалай?»

Бәлеметін-үдей көресің
қыды, кісімі?
Туу — алу өзгермес бір
сен үшін
Сен сөкілді талайлар
бұрын да өтті,
Олар не алып кетті,
білемісің?

Аз күн тірлік дүниеде
баймет үшін,
Рықатқа жата алмай
күршім мысың,
Тудың — алдың, бір
керуен келді-кетті,
Сен кетті деп қайғырып
кім не қыласың!

Тірлікте абырой-атақ
неге керек,
Бірінші міндетің ғой
мұны білмек.
Сен өлсең де артқылар
ауызға алып,
«Мынадай елге еңбегі
сәнді», — демең.

Ж.Сұлтанбаев
(Ж.Сұлтанбаев)

Түрсынхан ОБДРАХМАНОВА,
халық ақынымыз

**ӨКІНІШ АҚЫН ЕРТЕ КӨЗ
ЖҰМҒАНЫ**

Жаратқан өлең қалап өлең ретін,
Наданды, ақпаратпен мәндетін,
Парасат, ақыл, өнер тұл тұл бары,
Ақпарат алып өлең ретін.

Ақпарат құралы бар қол қималды,
Ақпарат, ақпаратпен алып ақпарат,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет,
Құралы бар қол қималды.

Ақпарат құралы ақпаратпен ақпарат,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет.

Ақпарат құралы ақпаратпен ақпарат,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет.

Ақпарат құралы ақпаратпен ақпарат,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет.

Ақпарат құралы ақпаратпен ақпарат,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет,
Ақпарат, ақпаратпен ақпарат рет.

Сұлтанмахмұт

ЖАЛЫНУ

Қызылқандың ақындығына,
Туған жеріңе сенің өлең,
Бұл ақынның ақындығына,
Бірде өлең, ақындығына.

Туу ақынның ақындығына,
Жерің ақынның ақындығына,
Дүниенің өлең ақындығына,
Жалынның өлең ақындығына.

Жалын ақынның ақындығына,
Ақын ақынның ақындығына,
Бірде өлең, ақындығына,
Бірде өлең, ақындығына.

Ақынның ақындығына,
Ақынның ақындығына,
Сұрастыр қызыл, ақындығына,
Ақынның ақындығына.

Ақын ақынның ақындығына,
Ақынның ақындығына,
Сұрастыр қызыл, ақындығына,
Ақынның ақындығына.

Ақынның ақындығына,
Ақынның ақындығына,
Сұрастыр қызыл, ақындығына,
Ақынның ақындығына.

Ақынның ақындығына,
Ақынның ақындығына,
Сұрастыр қызыл, ақындығына,
Ақынның ақындығына.

Ақынның ақындығына,
Ақынның ақындығына,
Сұрастыр қызыл, ақындығына,
Ақынның ақындығына.

Есімдердің алфавиттік көрсеткіші

- Абетжанова, Э. - 62
Айманов, Ә. - 63-64
Аймауытов, Ж. - 65-66
Айтмұхаева, А. - 67
Алдабергенов, Қ. - 68
Асаубаева, Қ. - 69
Әбдіманұлы, Ә. - 70
Әбдірахманов, Т. - 71-72
Әбілев, Д. - 36-38, 73
Әлімбаев, М. - 74
Әміров, Ғ. - 75
Әсіп, С. - 76
Базарбаев, М. - 77
Баяхметқызы, Л. - 78
Бельбаева, М. - 79-80
Бердібаев, Р. - 81-82
Биназартегі, А. - 83
Букеева, Л. - 84
Ғабдуллин, Қ. - 85
Дербісәлин, Ә. - 40, 86
Досанов, С. - 87
Дүйсенов, М. - 88
Дүйсенбаев, Ы. - 89
Елькеев, Б. - 90
Елмұратов, Қ. - 91-92
Ергөбек, Қ. - 93
Есжанов, С. - 94
Еспенбет, А. - 95-97
Жақсылыққызы, А. - 98
Жақыпбайұлы, Б. - 99
Жарқынбаева, М. - 100
Жарықбаев, Қ. - 41
Исмағұлов, Ж. - 101
Кәкішұлы, Т. - 42, 102
Кекілбаев, Ә. - 103-104
Кенжебаев, Б. - 43-45, 105-109
Көбеев, С. - 46
Көпейұлы, М. - 47
Қалкеева, Қ. - 54
Қожакеев, Т. - 110
Қойбағаров, К. - 111
Мақпырұлы, С. - 55
Махамбеталиева, Б. - 112
Мұратбай, Т. - 113
Мұқанов, С. - 114-115
Мұхамедханов, Қ. - 57
Негимов, С. - 58
Нұрғалиев, О. - 116.
Нұрқатов, А. - 117
Нұрманова, А. - 118-119
Нұрмаханов, Қ. - 120
Нұртазин, Т. - 121-122
Оразбек, М. - 59
Өміралиев, Қ. - 123
Сағынбекұлы, Р. - 124
Сахариев, Б. - 125-126
Сәрсекеев, Қ. - 127
Серікқызы, М. - 129
Соколкин, Э. - 128
Сүйіншәлиев, Х. - 131-132
Сыдықов, Қ. - 133
Сыздықов, Ш. - 134
Табей, К. - 135
Торайғыров, С. - 1-35
Торайғыров, Ш. - 136
Төлешова, Г. - 137
Тілеужанов, М. - 138-139
Үсенов, Қ. - 140
Шамкенов, А. - 141
Шарапиденова, Г. - 143
Шәбжантайқызы, М. - 60
Шәменов, К. - 142
Шәріп, А. - 144
Ысқақұлы, Д. - 61, 145

Басылымдардың атаулары

1. Айқап
2. Ақиқат
3. Ана тілі
4. Аңыз адам
5. Арқалық хабары
6. Әдебиет және өнер
7. Білім және еңбек
8. Егемен Қазақстан.
9. Жалын
10. Жас өркен Қостанай
11. Жұлдыз.
12. Коммунизм туы.
13. Қазақ
14. Қазақ әдебиеті
15. Қазақ әдебиеті және мемлекеттік тіл
16. Қазақ және Әлем әдебиеті
17. Қазақстан мектебі
18. Қазақстан мұғалімі
19. Қазақ тілі мен әдебиеті
20. Қостанай таңы
21. Қызыл ту
22. Лениншіл жас
23. Ленин туы
24. Мектептегі кітапха
25. Мектептегі сыныптан тыс жұмыстар
26. Саясат
27. Семей таңы
28. Социалистік Қазақстан
29. Торғай
30. Тың өлкесі
31. Тіл және қоғам
32. Үркер
33. Үш қоңыр
34. Халық кеңесі
35. Халық мұғалімі

Мазмұны

1. Құрастырушыдан.....	3
2. Алаштың ардақты ақыны.....	4-6
3. Ақын туралы лебіздер.....	7-16
4. Шығармалары.....	17-18
5. Ол туралы әдебиеттер.....	19-20
6. Мерзімді басылымдардағы жарияланымдар.....	21-26
7. С. Торайғыровтың әдеби-мемориалдық мұражайы.....	27
8. Жыл кітабы – С. Торайғыров шығармалары.....	28-30
9. Мерзімді басылымдарға жарияланған өлеңдері.....	31-32
10. Есімдердің алфавиттік көрсеткіші.....	33
11. Басылымдардың атаулары.....	34

***Біздің кітапхананың мекен-жайы:
110300, Қостанай облысы, Арқалық қаласы
Абай көшесі, 62. Тел. (факс) 7-09-16.
E – mail:arkounb@mail.ru***

***Құрастырушы: Г. К. Сейтқожина
Компьютерлік терілім: Г. К. Сейтқожина
Редактор: Ә. Қ. Ахметжанова
Шығарылымға жауапты: К. Б. Борибаева
Басуға қол қойылды 27.05. 2018
Таралым 5
Басылым: ксерокс
Көлемі 0,4***